

-
30. Винокур І.С., Телегін Д.Я., Титова О.М. Археологія доби українського козацтва XVI-XVIII ст.: навч. посіб. – К., 1997. – 336 с.
31. Винокур І.С., Гуцал А.Ф., Пеняк С.І., Тимошук Б.О., Якубовський В.І. Довідник з археології України. Хмельницька, Чернівецька, Закарпатська області. – К., 1984. – 223 с.

Олег Погорілець

директор Державного історико-культурного заповідника «Межибіж», член Українського національного комітету ICOMOS, член Національної спілки краєзнавців України, дійсний член Центру дослідження історії Поділля та Південно-Східної Волині Інституту історії України НАН України, голова Хмельницької обласної громадської організації «Постійно діюча археологічна експедиція «Межибіж-2000»

МЕДЖИБІЗЬКИЙ АРХЕОЛОГІЧНИЙ МІКРОРЕГІОН – ДО ВИЗНАЧЕННЯ ТЕРМІНУ

У статті подається визначення терміну «Меджибізький археологічний мікрорегіон» як результату наукового доробку дослідників, краєзнавців та археологів у контексті вивчення старожитностей та пам'яток археології Меджибізького археологічного мікрорегіону як складової частини минулого України.

Ключові слова: Меджибіж, мікрорегіон, археологія, дослідження, пам'ятки.

Термін «Меджибізький археологічний мікрорегіон» з'явився досить пізно і став результатом широких археологічних досліджень краю II пол. XX – I пол. XXI століть. Саме узагальнюючі статті хмельницького археолога С. Демидка надали можливість комплексно розглядати цю територію та систематизувати усі наявні археологічні об'єкти. Науковцем був зроблений аналіз усіх наявних археологічних пам'яток та узагальнюючі висновки з історичного заселення людиною краю [Демидко, 2001, 2007, 2013].

Меджибіж не випадково був обраний центром мікрорегіону – саме тут знаходиться найсхідніше європейське нижньопалеолітичне місцезнаходження давньої людини [Степанчук та ін., 2012]. Меджибізький археологічний мікрорегіон включає в себе місцезнаходження та пам'ятки археології від часів палеоліту і до пізнього середньовіччя, що надає можливість простежити періоди історичного і культурного розвитку населення, етнічні й соціально-економічні процеси та датувати основні етапи заселення краю.

Проте термін «Меджибізький археологічний мікрорегіон» не виник на пустому місці. Увага краєзнавців та науковців до історії та пам'яток стародавнього Меджибожа, найдавнішого населеного пункту Поділля, перша згадка про який сягає 1146 р., була прикована ще на початку XIX ст. В численних історичних довідках, в основному польських дослідників, детально висвітлювалась історія містечка та його передмість – Требухівець, Ставниці, Слободи та Довжка. Автори наводили перші літописні згадки, говорилося про роль Меджибізького замку та його власників в розбудові краю, захисту від ворога та в історичних процесах, що відбувалися в краї того часу.

На початку XX ст. спробою провести дослідження та опис старожитностей Меджибожа та його округи були публікації В. Гульдмана та Є. Сіцинського. Саме ці дослідники зібрали воедино усю наявну інформацію про археологічні старожитності на Поділлі, в тому числі і околиць Меджибожа [Гульдман, 1901; Сецинский, 1901; Сіцинський, 1928]. Вперше Є. Сіцинський зробив детальний опис археологічних знахідок при складанні «Археологической карты Подольской губернии», яка була опублікована в «Трудах XI Археологического съезда в Киеве» (1901 р.).

Із середини XX ст. розпочинаються польові, переважно методом розвідок, дослідження регіону. Завдяки зусиллям В. Пясецького, М. Ягодзінського, В. Якубовського, О. Погорільця та С. Демидка в районі Меджибожа виявлено більше двох десятків різночасових поселень і місцезнаходжень [Пясецький, 2007, Пясецький, 2013; Ягодзінський, 1971; Ягодзінський, 1972; Ягодзінський, 1973; Якубовський, 1975; Демидко, 1995, 1999]. Особлива заслуга в тому належить В. Пясецькому: саме він виявив перші ранньопалеолітичні кам'яні артефакти. До давнього часу, крім нижньопалеолітичного місцезнаходження, належать вироби верхньопалеолітичного вигляду (сколи, нуклеуси та знаряддя), виявлені на східній ділянці подвір'я фортеці у верхній частині суглинків [Пясецький, 2007, Пясецький, 2013; Толкачов 2005; Моця, Толкачов 2006]. В. Пясецьким було картографовано та описано 2 місцезнаходження та 17 поселень різних археологічних культур [Пясецький, 2007, Пясецький, 2013].

Активні дослідження Меджибізького регіону продовжились з середини 80-х років ХХ ст., коли в межах Меджибожа та на прилеглих до нього територіях було знайдено різночасові поселення. Перші спроби дослідження, зокрема території Меджибізької фортеці, зроблені Михайлом Ягодзінським (завідуючим музеєм у фортеці) в кінці 60-х років.

За результатами археологічних розвідок на теренах Хмельницької області, на берегах річок Південний Буг і Бужок, М. Ягодзінський підготував «Звіт про археологічні розвідки в межах Хмельницької обл., проведені протягом 1958-1971рр.», «Звіт про археологічні розвідки по берегах верхів'я Південного Бугу в 1972р.» та «Звіт про археологічні дослідження в зоні верхів'їв басейну рік Південний Буг та Бужок в 1973р.» [Погорілець, Трембіцький, 2011].

В. Якубовським в 1975 р. в ході роботи Слов'яно-руської археологічної експедиції Хмельницького обласного краєзнавчого музею було проведено розвідку берегів річки Бужок від с. Копачівки Волочиського району до смт. Меджибожа Летичівського району. В околицях Меджибожа науковець дослідив та описав кілька поселень різних археологічних культур [Якубовський, 1975, 1982].

Спробою наукового підходу до створення переліку раніше відомих та ново виявлених у ХХ ст. пам'яток археології Хмельниччини, в т.ч. і Меджибізького регіону, став довідник з археології Хмельницької області, над яким працював колектив авторів під керівництвом І. Винокура [Винокур, 1984]. А вже у 2011 р. побачив світ новий довідник, де автори суттєво доповнили інформацію про нові дослідженні археологічні об'єкти, уточнено місце розташування та перевірено стан збереження частини із них [Гуцал, Якубовський, Михальчишин, 2011].

В середині 80-х років ХХ ст. експедицією НДІ «Укрпроектреставрація» (Київ), а згодом експедицією Інституту археології НАН України під керівництвом О. Авягана розпочинається планомірне вивчення архітектурних споруд та культурного шару Меджибізької фортеці. Проте ці дослідження в свій час не знайшли відповідного висвітлення в науковій літературі і довгий час були недоступні широкому загалу науковців [Авагян, 1986, 1988, 1989].

Керівником археологічних експедицій у Меджибізькій фортеці в 1989-1993, 1999-2014 роках став науковий співробітник відділу археології Київського обласного центру охорони і наукових досліджень пам'яток культурної спадщини Юрій Толкачов. Об'єктом його досліджень слугувало замкове подвір'я та його окремі оборонні споруди. Особливу увагу він зосередив на з'ясуванні часу заснування фортеці, особливостях планування фортифікаційних споруд, етнокультурної приналежності та специфіки матеріальної культури населення Меджибізького укріплення. Ю. Толкачов є автором багатьох публікацій та монографій «Меджибізька фортеця», котра й досі не вийшла друком [Пінчак, Погорілець, Стопенчук, Толкачов, 2000; Толкачов 2005; Моця, Толкачов 2006; Толкачов, Крамарова, 2011; Візнюк, 2011].

У книзі «Меджибізька фортеця» Ю. Толкачов висвітлює історію Меджибожа різних періодів, впливу на неї різноетнічних культур (давньоруської, литовської, польської та ін.), узагальнює інформацію про історію будівництва Меджибізької фортеці, в тому числі отриману внаслідок багаторічних археологічних досліджень, яку вперше у такому обсязі введено у науковий обіг.

У листопаді 2001 року було зареєстровано Хмельницькуобласну громадську організацію – «Постійно діюча археологічна експедиція «Меджибіж-2000» (голова Погорілець О. Г.), членами якої стали археологи С. Демидко, С. Стопенчук, Ю. Толкачов, Р. Радченко та інші зацікавлені особи. Ця громадська організація ще в 2000 році розпочала археологічне дослідження пізньосередньовічної пам'ятки оборонної архітектури – «ЗамкаРакочі», розташованої за 2 км від Меджибожа. Експедиція була організована Меджибізьким регіональним історико-етнографічним музеєм-фортецею за підтримки «Постійно діючої археологічної експедиції Меджибіж-2000». В її роботі взяли участь студенти історичних факультетів Кам'янець-Подільського та Житомирського державних університетів [Погорілець, Стопенчук, 2001; Погорілець, Стопенчук, 2002].

Під час розвідки та стаціонарного дослідження замчища у 2001, 2003 та 2006 роках в ході археологічних робіт було обстежено і картографовано замчище та система зовнішніх укріплень (анвелопа), відкрито фундаменти декількох фортифікаційних кам'яних споруд, встановлено систему формування валу та південної частини подвір'я, зібрано колекції посуду, кахлів, нумізматики, побутових металевих предметів, остеології та фрагментів озброєння. Виявлені артефакти, в основному нумізматики, надали можливість датувати залишки укріплень першою половиною XVI ст. та пов'язати функціонування фортифікації зі згадками літопису і архівних документів [Погорілець, 2003].

Попри встановлення хронології побутування фортеці, на сьогоднішній день залишається відкритим питання функціонального (окрім оборонного) призначення укріплення. Віднайдені в процесі дослідження артефакти надають можливість висунути припущення про використання замку та прилеглої до нього території, яка знаходилася на острові між двома рукавами р. Південний Буг (Бог), як митниці («комори») для збору мита та функції караван – сараю. Залишки ковальського виробництва, що знаходяться поза межами

замчища, дорога, котра проходить через весь острів, свідчать про наявність інфраструктури, котра була призначена для обслуговування не тільки гарнізону замку, але й торгових караванів [Погорілець, 2004; Пінчак, Погорілець, 2006; Погорілець, Стопенчук, 2007].

Подальші роботи на замчищі нададуть можливість у повному обсязі дослідити новий тип фортифікації початку XVI ст., підготувати пам'ятку для можливої музеєфікації в рамках пам'яткоохоронних робіт на території Державного історико-культурного заповідника «Межибіж» [Стрельбіцька, 2013].

Інститутом археології НАН України у 2010 році була організована Меджибізька трипільська експедиція. У її роботі взяли участь співробітники Інституту археології НАН України Е. Овчінніков, А. Шиянова, Є. Пічкур, А. Панікарський. Ініціатором і учасником досліджень виступила адміністрація Державного історико-культурного заповідника «Межибіж». [Овчінніков Е., Погорілець О., 2011]. За три польових сезони науковцям вдалося дослідити кілька наземних площадок, зібрати колекцію керамічного посуду, крем'яних виробів та провести археологічні розвідки околиць Меджибожа [Пічкур, 2012]. В результаті розвідок було обстежено уже відомі поселення Трипільської культури та вперше відкрито матеріал доби раннього середньовіччя [Погорілець, Панікарський, 2012].

Окремою темою досліджень околиць Меджибожа є багат шарове палеонтологічне і археологічне місцезнаходження «Меджибіж 1» епохи середнього плейстоцену, історія вивчення котрого розпочалась ще в 1914 р. роботами В. Ласкарева. Археологічні рештки на пам'ятці вперше було виявлено В. Пясецьким, дослідження продовжив Л. Рековець, А. Чепалига [Ласкарев, 1914; Бондарчук, 1931; Пясецький, 1996; Пясецький, 2001; Рековець, 2001; Rekovetsetal., 2007]. З 2008 р. систематичні археологічні дослідження в Меджибожі проводить Меджибізька палеолітична (з 2013 р. - нижньопалеолітична) експедиція Інституту археології НАНУ (кер. В. Степанчук) у тісній співпраці з Київським національним університетом ім. Т. Шевченка (С. Рижов) та за підтримки Державного історико-культурного заповідника «Межибіж» (О. Погорілець) [Степанчук та ін., 2012].

Наразі встановлено, що багат шарове палеолітичне місцезнаходження Меджибіж 1 включає кілька культуровмісних горизонтів, об'єднаних двома алювіальними циклами, а також серію лесових відкладів з прошарками викопних ґрунтів, які містять окремі кам'яні вироби. Добре стратифікований геологічний розріз з відкладами різного генезису лежить на гранітах лівого берега р. Південний Буг [Пясецький, 2001; Рековець, 2001; Матвіїшина та ін., 2013]. Аналогічні давні матеріали виявлено на новому місцезнаходженні Меджибіж А, відкритому в 2011 р.

Термін «Меджибізький археологічний мікрорегіон», який є результатом більше ніж 150 річного дослідження краю, ілюструє, як змінювалися акценти уваги до об'єктів, методика досліджень та наукова база пошуків. Накопичений матеріал надав можливість на початку XXI ст. перейти до комплексного вивчення історичного спадку та виокремити Меджибізький археологічний мікрорегіон як складову частину минулого України [Бондар С. 2012, Бондар С. 2013]. Детальний аналіз археологічних пам'яток та стан їх вивчення яскраво довів, що у науковців попереду ще є багато цікавих відкриттів, адже недослідженими залишаються об'єкти та пам'ятки, які в майбутньому нададуть неоціненну інформацію про зародження життя на цих теренах та проілюструють неприривний процес заселення нашого краю.

В подальшому виокремлення археологічних мікрорегіонів на теренах Європи надасть можливість зробити широкий аналіз історичного розвитку цієї території та узагальнить процеси, які відбувалися протягом тисячоліть.

Список використаної літератури

1. Авагян А. Отчет об архитектурно-археологических исследованиях памятника архитектуры XVI в. – замка в пгт Меджибож Хмельницкой обл. в 1986 г. // Архів ДІКЗ «Межибіж». – К., 1986.
2. Авагян А. Отчет об архитектурно-археологических исследованиях памятника архитектуры XVI в. – замка в пгт Меджибож Хмельницкой обл. в 1988 г. // Архів ДІКЗ «Межибіж». – К., 1988.
3. Авагян А. Отчет об архитектурно-археологических исследованиях памятника архитектуры XVI в. Крепость-музей в пгт Меджибож, Хмельницкой обл. Комплексные научные изыскания 1989 г. // Архів ДІКЗ «Межибіж». – К., 1989.
4. Бондар С. Меджибізька фортеця: з історії археологічних досліджень // Археологічні студії «Межибіж». Науковий щорічник 1'2012. – Хмельницький, 2012. – С. 15–21 (240 с.).
5. Бондарчук В.Г. Фавна солодководних покладів м. Меджибожа // Збірник пам'яті П.А. Тутковського. –1931. – Ч. 2. – С. 105-119.
6. Візнюк В. Археологічні дослідження на території Меджибізької фортеці на початку XXI століття // Археологія і фортифікація Середнього Подністров'я. Збірник матеріалів. – Кам'янець-Подільський, 2011.
7. Винокур І. С., Гуцал А. Ф., Пеняк С. І., Тимошук Б. О., Якубовський В. І. Довідник з археології України. Хмельницька, Чернівецька, Закарпатська області. – К., 1984. – 222 с.

8. Гожик П.Ф. О возрасте меджибожской фауны // Материалы по четвертинному периоду Украины. – К.: Наук. думка, 1969. – С. 138-143.
9. Гуцал А.Ф., Якубовський В.І., Михальчишин І.М. Археологічна спадщина Хмельницької області. Довідник. – Чернігів. – 2011. – 176 с.
10. Демидко С.Ю. Меджибізький археологічний мікрорегіон // Літопис Хмельниччини – 2001. – Хмельницький, 2001. – С. 18 – 21.
11. Демидко С.Ю. Меджибізький археологічний мікрорегіон (звод пам'яток) // Літопис Хмельниччини – 2004. – Хмельницький, 2004. – С. 62–73.
12. Демидко С.Ю. Меджибізький археологічний мікрорегіон (звод пам'яток) // Археологічні студії «Межибіж». Науковий щорічник 2'2013 – 2013. – Хмельницький, 2013. – С. 62 – 73 (402 с.).
13. Демидко С.Ю. Отчет об исследованиях Хмельницкой охранной археологической экспедиции в 1995 году // НА ІА НАНУ. – 1995/89.
14. Демидко С.Ю. Звіт про результати польових досліджень Хмельницької охоронної археологічної експедиції у 1999 р. // НА ІА НАНУ. – 1999 (у друці).
15. Ласкаревъ В.Д. Геологическія изслѣдованія в. Юго-Западной Россіи (17-й лист Общей Геологической карты Европейской Россіи). – Петроград: Тип. М.М. Стасюлевича, 1914. – 710 с. (Труды Геологического комитета, новая серия, вып. 77).
16. Моця Б., Толкачов Ю. Меджибіж: твердиня над Бугом // Охорона культурної спадщини Київської області. Проблеми, матеріали, дослідження. Збірка наукових праць. – К., 2006.
17. Овчинников Е., Погорілець О. Дослідження Меджибізької трипільської експедиції // Археологія і фортифікація Середнього Подністров'я. Збірник матеріалів. – Кам'янець-Подільський, 2011.
18. Авагян А. Отчет об архитектурно-археологических исследованиях памятника архитектуры XVI в. Крепость-музей в пгт Меджибож, Хмельницкой обл. Комплексные научные изыскания 1989 г. // Архив ДІКЗ «Межибіж». – К., 1989.
19. Пінчак М., Погорілець О., Стопенчук С., Толкачов Ю. Попередні результати археологічних досліджень території Меджибізької фортеці // Матеріали Х Подільської історико-краєзнавчої конференції. – Кам'янець-Подільський, 2000.
20. Пінчак М.В., Погорілець О.Г. Дещо про ситуацію на південно-східному порубіжжі Поділля в XVI столітті // Матеріали наукової конференції «Місто Хмельницький в контексті історії України». – Хмельницький, Кам'янець-Подільський, 2006. – С. 270-276.
21. Пічкур Є. Кам'яний інвентар Трипільської пам'ятки Русанівці // Науковий вісник «Межибіж»: Матеріали Шостої науково-краєзнавчої конференції «Стародавній Меджибіж в історико-культурній спадщині України» 1'2012. – Меджибіж-Хмельницький, 2012. Ч. 1. – С. 276–285 (326 с.).
22. Погорілець О.Г., Стопенчук С.М. Про початок систематичного дослідження замчища «Ракочі», розташованого поблизу смт. Меджибожа Летичівського р-ну Хмельницької обл. // Нові дослідження пам'яток козацької доби в Україні. – К. 2001. – Вип. 10. – С. 48–53.
23. Погорілець О.Г., Стопенчук С.М. Дослідження залишків укріплення періоду пізнього середньовіччя поблизу смт. Меджибіж Летичівського р-ну Хмельницької обл. // АБУ 2000–2001 рр. – К., 2002.
24. Погорілець О.Г., Стопенчук С.М. Дослідження залишків укріплення періоду пізнього середньовіччя поблизу смт. Меджибіж Летичівського р-ну Хмельницької обл. // Нові дослідження пам'яток козацької доби в Україні. – К. 2002. – Вип. 11. – С. 24–28.
25. Погорілець О.Г. Нумізматична збірка з досліджень пізньосередньовічного укріплення «Замок Ракочі» // Нові дослідження пам'яток козацької доби в Україні. – К. 2003. – Вип. 12. – С. 98–106.
26. Погорілець О.Г. Свинцовая западноевропейская товарная плomba с геральдическим изображением из раскопок замчища XVI века «Замок Ракочи», находящегося вблизи пгт. Меджибож Летичевского района Хмельницкой области (Украина) // Гербовед. – Москва, Хмельницкий, 2004. – № 72. – С. 28–31.
27. Погорілець О.Г., Стопенчук С.М. Роль замків Верхнього Побужжя у європейському торговому сполученні пізнього середньовіччя // Нові дослідження пам'яток козацької доби в Україні. – К. 2007. – Вип. 16. – С. 87 – 90.
28. Погорілець О., Панікарський А. Знахідки доби раннього середньовіччя з околиць Меджибожа // Науковий вісник «Межибіж»: Матеріали Шостої науково-краєзнавчої конференції «Стародавній Меджибіж в історико-культурній спадщині України» 1'2012. – Меджибіж-Хмельницький, 2012. Ч. 1. – С. 285 - 291 (326 с.).
29. Погорілець О. Ягодзінський Михайло Йосипович – історик, археолог, музейник // Археологія і фортифікація Середнього Подністров'я. Збірник матеріалів. – Кам'янець-Подільський, 2011.
30. Погорілець О. М. Й. Ягодзінський – археологічна спадщина // Археологічні студії «Межибіж». Науковий щорічник 1'2012 – 2012. – Хмельницький, 2012. – С. 110–116 (240 с.)
31. Пясецкий В.К. Среднеашельское местонахождение Меджибож // Vita Antiqua. – К.: Стилос, 2001. – № 3-4. – С. 132-134.
32. Пясецкий В. К. Каталог древних поселений, стоянок и местонахождений. Хмельницкая область // Літопис Хмельниччини – 2004. – Хмельницький, 2004. – С. 101–110.

33. Пясецкий В. Спогади про минуле // Археологічні студії «Межибіж». Науковий щорічник 2'2013 – 2013. – Хмельницький, 2013. – С. 239–246 (402 с.).
34. Рековец Л.И. Меджибож – местонахождение терриофауны и многослойная палеолитическая стоянка человека в Украине // Вестник зоологии. – 2001. – Т. 35, № 6. – С. 39-44.
35. Сіцінський Ю. Оборонні замки Західного Поділля XIV–XVII ст. – Кам'янець-Подільський, 1994. – 96 с.
36. Степанчук В.М., Рижов С.М., Погорілець О.Г. Меджибіж: нижньопалеолітична пам'ятка на схід від Карпат // Археологія. – 2012. – № 4. – С. 5-13.
37. Стопенчук С., Демидко С., Погорілець О. Звіт про археологічні дослідження замчища «Ракочі» (проміжний). Т. 2 // Архів ДІКЗ «Межибіж». – Хмельницький, 2002.
38. Стопенчук С., Демидко С., Погорілець О. Звіт про науково-дослідну роботу «Проведення археологічних досліджень на замчищі XVI століття в уроч. «Ракочі» (проміжний). Т. 3 // Архів ДІКЗ «Межибіж». – Хмельницький, 2003.
39. Толкачов Ю. І. Археологічні дослідження в смт Меджибіж у 2003-2004 рр. // Археологічні дослідження в Україні 2004-2005рр. – Київ, 2006.
40. Толкачов Ю., Крамарова С. Середньовічний могильник у Меджибізькій фортеці // Археологія і фортифікація Середнього Подністров'я. Збірник матеріалів. – Кам'янець-Подільський, 2011.
41. Ягодзінський М. Звіт про археологічні розвідки в межах Хмельницької обл., проведені протягом 1958-1971рр. // Архів ДІКЗ «Межибіж».
42. Ягодзінський М. Звіт про археологічні розвідки по берегах верхів'я Південного Бугу в 1972 р. // Архів ДІКЗ «Межибіж».
43. Ягодзінський М. Звіт про археологічні дослідження в зоні верхів'їв басейну рік Південний Буг та Бужок в 1973р. // Архів ДІКЗ «Межибіж».
44. Ягодзінський Михайло Йосипович (1923-2008): історик, археолог, музейник / Упоряд. А. М. Трембіцький. Передмова О. Г. Погорілець. – Хмельницький, 2011.
45. Якубовський В. І. Звіт слов'яно-руської археологічної експедиції Хмельницького обласного краєзнавчого музею на території Хмельницької області у 1975 році // НА ІА НАНУ. – 1975/15. – С. 3.
46. Якубовський В. І. Археологічна розвідка басейну р. Бужок на Хмельниччині // Археологія. – К., 1982. – Вип. 13. – С. 103-107.
47. Rekovets L., Chepalyga A., Povodyrenko V. Geology and mammalian fauna of the Middle Pleistocenesite Medzhybozh, Ukraine // Quaternary International. – 2007. – Vol. 160. – P. 70-80.

Мирослав Мошак

голова історико-культурологічного
Подільського Братства

КРАЄЗНАВЕЦЬ СЕРГІЙ КИРИЛОВИЧ ШКУРКО І ЙОГО «АРХЕОЛОГИЧЕСКАЯ КАРТА ГОРОДА КАМЕНЦА-ПОДОЛЬСКОГО...» [1]

На сьогодні маємо ряд імен дослідників, які чимало свого часу присвятили вивченню археологічної давнини Кам'янця-Подільського. Тут слід відмітити таких археологів-дослідників як Юхим Сіцінський, Віктор Гульдман, Іона Винокур, Євгенія та Ольга Пламеницькі, Микола Петров, Адріан Олег Мандзій, та ін., більшість з яких вже немає в живих. До таких дослідників слід віднести також інженера за фахом, але дослідника за покликанням, місцевого краєзнавця Сергія Кириловича Шкурка.

Вперше з напрацюваннями цього краєзнавця я познайомився у місцевому архіві, коли переписував мемуари Ю. Сіцінського, та спогади про нього, які були бережливо зібрані С. Шкурком. Зазначу, що лише завдяки активній енергії Сергія Кириловича чимало нині збережено з меморіальної спадщини Ю. Сіцінського. Він по крупинці збирав спогади про визначного дослідника Поділля, спілкуючись із його сучасниками, зокрема і близькими родичами, плануючи писати біографію вченого. Особливо цінними є зібрані С. Шкурком спогади сучасників про великого Подолянина, якого в той час не дуже вітала радянська наука [2].

С. Шкурко, як вихованець Кам'янець-Подільської художньо-промислової школи, у 1926 році вперше бере участь у археологічних розкопках, які проводились у с. Китайгороді і поблизу с. Вихватновець у Совинім яру (села Кам'янець-Подільського району), під керівництвом Ю. Сіцінського та В. Гагенмейстера [3].

У 1952–1957 рр. працюючи майстром – маркшейдером та головним геологом експедиції він відкриває на Подністров'ї близько 20 стоянок трипільської культури та 12 стоянок культури черняхівської [4].

У 1959–1960 рр. бере участь у археологічних дослідженнях Старого замку, а складений за результатами розкопів і шурфів план, стає у пригоді архітектору Є. Пламеницькій, яка у 1962–1965 рр. продовжує дослідження кам'янецької твердині.